

Иманакунова К.Ш.

КЫРГЫЗ МАКАЛДАРЫНЫН ДИДАКТИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Иманакунова К.Ш.

"ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КЫРГЫЗСКИХ ПОСЛОВИЦ"

Imanakupova K. S.

" DIDACTICAL BASES OF THE KYRGYZ PROVERBS "

УДК 82-15 : 398.91(575.2)

Бул илимий макалада макалдардын жаштарга билим-тарбия берүүдө дидактикалык материал катары ролу чоң экендиги жана макалдардын түз жана кыйыр мааниде чечмеленээри мисалдардын негизинде көрсөтүлүп берилген. Макалдарда философиялык, дүйнө-таанымдык, этностук, этномаданияттык, этнопсихологиялык аспектилер менен катар жаш муундар үчүн терең таалим-тарбиялык, дидактикалык өзөк маселелер да камтылган.

В статье излагается о пользе дидактических материалов в профессиональной подготовке нашей молодежи. Наряду с раскрытием дидактических вопросов в образовательном процессе затрагиваются для молодежи философские, этнические, культурные аспекты.

In this article the role of proverbs as didactical materials are given in the training of young people and direct and in the example of indirect meaning of proverbs are shown. With philosophical, ethnic, cultural aspects for young people opening didactic questions in the educational process are included.

Өзөктүү сөздөр: макал, дидактика, философиялык ой жүгүртүү, таалим-тарбия, философиялык, дүйнө-таанымдык, этностук, этномаданияттык, этнопсихологиялык аспектилер ж.б.

Ключевые слова: пословицы, дидактические, философские размышления, образование, философия, философские, этнические, культура, этно аспекты и т.д.

Key words: proverbs, didactic, philosophical reflection, education, philosophy, philosophical, ethnic, culture, ethnic aspects, etc.

Адам баласы дайыма тарбияга муктаж. Туура тарбия адамды ар кандай бузулуудан сактайт, туура жолго салат.

Адам баласына акыл үйрөткөн жана үлгүлүү жүрүм-турумга үндөгөн оозеки чыгармалардын бири-макалдар. Кыргыз элинин макалдары санынын көптүгү, маанисинин тереңдиги, тематикалык жактан ар түрдүүлүгү боюнча да айырмаланат. Макалдар жашоо тиричилигибиздин бүтүндөй көйгөй маселелерин мазмунунда камтый алган философиялык ой жүгүртүүнүн булагы болуп келгендиги да талашсыз.

Ошондой эле макалдар турмуштук практикадан топтолгон ой-санааны таалим-тарбиялык негизде жеткире турган асыл ой мурасы да болуп саналат. Анткени убакыттын өтүшү менен турмуштук эчен байкоолорго тушугуп, эленип, иргелип олтуруп чыккан тыянак бүтүм макалдардын мүнөздүү белгиси болуп саналат (1).

Кайсы гана макалды албайлы, алардын түз түшүнүгү менен катар кыйыр мааниде айтылган ой туюму берилгендигин көрүүгө болот.

Турмуштун өйдө-ылдыйында, ой-кырында жаздым басып албоого, жакшы- жаманды ылгай билүүгө түз да, кыйыр түрдө да эскертүү туюндурулган.

Логикасы күчтүү студенттер, окуучулар макалдагы кыйытма туюнтмаларды толук кабылдап, ошол багытта ар тараптуу ой жүгүртө билсе, айрымдары түшүнүктөрүнө жараша жалпы жонунан гана түз маанисинде чечмелешет. Мисалы: «*Жети өлчөп бир кес*» деген макалды түз мааниде алганда, кесип кыскартуучу буюмду шашпай, жакшы өлчөп туруп кеспесе жарабай кала тургандыгы сунушталса, кыйыр мааниде алганда, бул макалдын маанисинде бир ишти жасаардан мурун жакшылап ойлонуп, бир тыянакка келүү керек деген ой кыйытылып турат.

Бул макалабыз мазмундук негизинде күчтүү таалим-тарбиялык таалим-тарбиялык маанилер камтылган макалдардын түз жана кыйыр маанисин чечмелеп берүү максатын көздөйт.

Студенттерди билим алууга үндөө, адамзат топтогон тажрыйбаларды аң- сезиминде ой калчап түшүнүүгө багыт берүү бүгүнкү күндүн башкы талабы болуп саналат.

Жаш адамдын турмушунда таалим-тарбиянын ролу абдан чоң. Ошондуктан жаш муундарга таалим-тарбия берүүгө адамзат дайыма көңүл буруп, умтулуп келген. Ушул жагынан алып караганда, тарбия берүү адамзаттын көп кылымдык бай тажрыйбасынын бири болуп саналат.

Мазмундук жактан алганда, байыркы кезден бери эле ата-бабаларыбыз жаш муундарды окуп билим алууга прогрессивдүү, ийкемдүү ой жүгүртүүгө дайыма үндөп келгендиги байкалат.

Аталган маселелер кыргыз макалдарынын мазмунунан ачык байкалып турат. Маселен, сөзүбүз кургак болбосун үчүн, жаш муундарды илим-билимге үндөгөн, мазмундук тутумунда терең философиялык, таалим-тарбиялык маанилер чөгөрүлгөн билим жөнүндөгү **"Билим-кенч, эмгек- анын ачкычы, Билим-бак, иш - анын мөмөсү"** деген сыяктуу айрым макалдарды дидактикалык негизде ар тараптан талдоого алуу максатка ылайыктуу деп эсептейбиз.

Жогоруда аталган макалдардын ичинен “Билим-кенч, эмгек-анын ачкычы” деген кыргыз макалы өзүнүн мазмундук түзүлүшүндө ар тараптуу, көп жактуу мүнөзгө ээ болгондугу менен айырмаланат. Тактап айтканда, бул макалда философиялык, дүйнө-таанымдык, этностук, этномаданияттык, этнопсихологиялык аспектилер менен катар жаш муундар үчүн терең таалим- тарбиялык, дидактикалык өзөк маселелер да камтылган.

Биз бул чакан макалабызда аталган макалдын таалим-тарбиялык, дидактикалык негиздерине карата айрым гана ой жүгүртүүлөрүбүздү сунуштамакчыбыз.

Аталган макалда, түз мааниде алганда, адамдын өзүнө топтогон илим-билими чындыгында уюган кенч эмеспи, ошол илим-билимге адам баласы талбаган эмгек аркылуу жетери анык. Билимге каныккан адам сөзсүз өзүнө иш таба алат, социалдык аспектиден алып караганда, макалдын мааниси зор, анткени "билимдүү адам сыртта калбайт" деген ой

кыйыр түрдө туюндурулган. Ошондой эле аталган макалда талыкпаган эмгек адамды бактылуу кылаары, билимдүү адамдын коомдо орду чоң экендиги жөнүндө кыйыр ой камтылып турат.

Кыргыз элинде жогорудагы макал сыяктуу таалим-тарбиялык маанидеги көп макалдар бар. Биздин оюбузча, окутуу процессинде дал ушул сыяктуу мазмуну түпкү философиясы терең макалдарды колдонуу өзгөчө зарыл.

Сабак учурунда мааниси терең макалдардын мазмунунун чечмелениши биринчиден, студенттерди ийкемдүү жана чыгармачыл ой жүгүртүүгө багыттайт, экинчиден ойду кыска жана нуска туюндурууга көнүктүрөт. Ошондой эле сөздөрдүн полифункционалдуу табыятын практика жүзүндө өздөштүрүүдө дидактикалык маани-мазмундагы макалдар көмөкчү материал боло алат.

Маселен, **"Билим-кенч, эмгек анын ачкычы, Билим-бак, иш-анын мөмөсү"** деген макалда **"билим-кенч"** деген предикативдүү сөз айкашында төмөндөгүдөй маанилер камтылып турат.

БИЛИМ-КЕНЧ

- 1) адамдын тагдыры
- 2) адамдын маданияты
- 3) адамдын интеллектиси, акыл-эси
- 4) коомдук аң-сезимди өнүктүрүүчү негиз
- 5) өнүгүү
- 6) өзгөрүү
- 7) кыймыл
- 8) келечек
- 9) үмүт
- 10) умтулуу
- 11) тынымсыз изденүүнүн үзүрү
- 12) тажрыйба
- 13) рухий дөөлөт

1) Жогоруда көрүнүп тургандай, бул сөз айкашында билимдүү адамдын тагдыры, адам өз тагдырын өзү гана түзө алары жөнүндөгү ой кыйытылып турат.

2). Билимдүү адам жогорку маданияттуу адам. Башкалар суктана турган, үлгү ала турган маданиятка эгедер экендиги түз да, кыйыр да туюндурулуп турат.

3). Бул туюнтмада адамдын акыл-эсин, ойлоо жөндөмдүүлүгүн билим гана арттыраары купуя туюндурулду. Адамдын билим аркылуу ойлоо, акыл калчоо менен билимге сугарылары да түз жана кыйыр туюнтулуп турат.

4). Бул туюнтмада билимдүү адамдын коомдогу орду зор экендиги, билимдүү адам жеке эле өз көмөчүнө күл тартпастан, кенири коомдук масштабда ой жүгүртөрү тууралуу кыйыр түрдө баяндалды.

5). Аталган туюнтмада адам илим-билимге өмүр бою муктаж экендиги, билимди кеңейтип, толуктап туруш үчүн адамга дайыма жаңы информация керектиги, адам информация аркылуу өнүгүп-өсүп, өзгөрүп тураары түз да, кыйыр да туюндурулуп турат.

6). Ошондой эле "Билим-кенч" бул деген предикативдүү сөз айкашында, айкын келечек тууралуу, "терең билимге ээ болсоң, келечегине жол салганың" деген акылман ой түз да, кыйыр да туюндурулган.

7). Чындыгында, билимдүү болуу – келечектен көптү үмүт кылуу. Адам үмүт менен жашайт. Дал ошол үмүт шооласы бул сөз айкашында түз да, кыйыр да туюндурулуп турат.

8). Зор билимге ээ болууну самаган адам дайыма алдыга умтулат, изденет, түйшүктөнөт. Демек, изденүү ийгиликке алып келери аталган туюнтмада купуя туюндурулуп турат.

9). "Билим-кенч" деген сөз айкашында изденген адам сөзсүз жеңишке ээ болору түз да,

кыйыр да туюндурулуп турат.

10). Ал эми изденүүдөн көп тажрыйба топтоору да белгилүү. Албетте, изденүүдөн көп тажрыйба топтоору да белгилүү.

Билимдүү, тажрыйбалуу адамдар коомдун рухий дөөлөттөрү болуп саналаарын эч ким тана албайт.

Жогорудагы талдоодон көрүнүп тургандай, макалдарда айтыла турган ой тике жана кыйыр түрдө болсо да аягына жеткире айтылат.

Талдоого алынып жаткан макалдын экинчи бөлүгү “**Эмгек-анын ачкычы**” деген сүйлөм менен туюндурулган. Бул сүйлөм эки сөз айкашынан куралган.

Биринчи сөз айкашы “**Анын-ачкычы**”, экинчиси “**эмгек-ачкычы**”. Макалдын биринчи бөлүгүндөгү “билим” деген сөз менен экинчи бөлүктөгү “эмгек” деген сөз бул макалдын семантикалык уюткусун түзүп турат. Анткени билим эмгексиз, аракетсиз адамга эч убакта жукпайт.

Ошондой эле эмгек – билим сыяктуу адамды кайра жаратып, кайра түзүүчү, өнүктүрүүчү, өзгөртүүчү күчкө ээ болгон көрүнүш. “**Эмгек-анын ачкычы**” деген туюнтмада тең түз жана кыйыр мааниде төмөндөгүдөй маани–туюмдар камтылып тургансыйт:

- 1) талыкпаган тынбаган аракет
- 2) максаттуу умтулуу
- 3) көздөгөнүнө жетүү үчүн тынымсыз иштөө
- 4) ийгиликке жеткирүүчү эрктүүлүк, кайраттуулук
- 5) беттегинен кайра кайтпаган туруктуулук.
- 6) ар тараптуу изденүү
- 7) өзүн-өзү тарбиялоо
- 8) тынымсыз салыштыруу, дүйнөнү ар тараптуу таанып-билүү жана аны өздөштүрүү.

Муну төмөндөгүдөй схема түрүндө көргөзсө болот.

Жогоруда көрүнүп тургандай, эгерде эмгек белгилүү бир максатка багытталып, адамдын тынымсыз аракети, үмүтү, кайраты менен коштолсо, эмгек билим алууда болобу, же башка

маселелерди чечүүдө болобу ачкыч болуп саналат.

Демек, максатсыз же өнүмү аз эмгек билим алуунун ачкычы боло албайт. Ошондуктан “эмгек” деген сөз менен ачкыч деген сөздүн маанисинде бирин-бири коштогон, бирине-бири эриш-аркак диалектикалык байланыштагы түшүнүктөр камтылып турат.

Студенттерге кыргыз макалдарынын семантикалык түзүлүшүн жана андагы маанилик карым-катыштарды окутуп үйрөтүүдө мына ушул жагдайларды эске алуу зарыл.

Колдонулган адабияттар:

1. С. Закиров. Кыргыз макалдары. 1978.
2. Ж. Чыманов. Кыргыз тилин окутуунун теориясы жана практикасы. Б. 2006. 190-б.
3. С. Рысбаев. Кыргыз башталгыч мектептеринде адабиятты окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү. Пед. илим. док. окум. даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссер. Автореф. Б-2006. 5-б.

Рецензент: ф. и. д., профессор Маразыков Т. С.

Исмаилова Г. У.

**ЧЕТ ТИЛДЕРИН ОКУТУУДАГЫ МАДАНИЙ АРАЛЫК БААРЛАШУУНУН
КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

Исмаилова Г. У.

**ПРОБЛЕМА МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ОБУЧЕНИИ
ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ**

Ismailova G. U.

**THE PROBLEM OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION IN TEACHING
FOREIGN LANGUAGES**

УДК 8030:371.315(045/046)

Макалада чет тилдерин окутуудагы маданий аралык баарлашуунун көйгөйлөрү каралган.

В статье рассматривается проблемы межкультурной коммуникации в обучении иностранным языкам.

The problem of intercultural communication in learning foreign languages is considered in this article.

Негизги сөздөр: окутуу, чет тили, маданий аралык баарлашуу

Ключевые слова: преподавание, иностранный язык, межкультурная коммуникация, социолингвистика, лингвострановедение

Key words: teaching, foreign language, intercultural communication, sociolinguistics, linguistic